

Джордж Орвелл і нова європейська нормальність

Колись ми вірили, що роззброєння та дипломатія забезпечать мир. Сьогодні на порядку денному знову гонка озброєнь, санкції та погрози.

Соціальними мережами «гуляє» зображення Джорджа Орвелла, який читає книжку під назвою «2024». Насправді він не просто шокований, він нажаханий. Невже все аж настільки кепсько? Чи може утопія «1984», що вперше вийшла друком 1949 року, сьогодні слугувати нам орієнтиром?

Хтось скаже, що після Брекзиту і приходу до влади політиків-сувереністів, таких як Джорджа Мелоні, Віктор Орбан і Роберт Фіцо, в Італії, Угорщині та Словаччині відповідно, європейська інтеграція не померла. Інший додасть, що під час нещодавніх виборів до Європейського парламенту лівоцентристські та правоцентристські партії знову здобули переважну більшість голосів. А третій стверджуватиме, що популісти, на відміну від лібералів, краще висловлюють надії та страхи «звичайних людей».

Проте не можна заперечувати – тут знову згадуємо видатну фігуру Джорджа Орвелла – що, незалежно від того, хто перебуває при владі в конкретній країні, наративи та практики політиків кардинально змінилися по всій Європі. Ліберальні норми й поведінка тепер у занепаді, тоді як неліберальні та націоналістичні альтернативи їм процвітають.

Хаос політичних поглядів

Після падіння Берлінського муру партії, що перемогли на виборах у Європі, найбільше покладалися на ліберальні цінності, а саме: свободу, толерантність, справедливість, інклюзивність, стриманість і самокритику. У пошані була не тільки демократія, але й верховенство права та права людини. Відкриті кордони для капіталу, товарів, послуг і людей – це можливості, не загроза.

Історичні та наукові факти не піддавалися широкому обговоренню, а

основні засоби масової інформації відмовлялися транслювати погляди, що збурювали суспільну думку, навіть заради прибутку та розваг. Культурна толерантність і релігійний нейтралітет стали аксіомами. Неурядові організації, що проводили кампанії, які торкалися соціальних, гуманітарних чи екологічних питань, вважалися союзниками у підтримці ліберального порядку речей. Мультилатералізм, що ґрунтується на рівності, інклюзивності, довірі й співпраці, сприймався як засіб забезпечення миру й процвітання.

Європейська інтеграція була скарбом ліберального проекту. Європейський союз – втілення інтеграції. Він вважався ефективним інструментом протистояння глобалізації, сміливим експериментом транснаціональної демократії, розумним способом стабілізації справ у сусідніх країнах і засобом зміцнення глобальної позиції Європи.

Можливо, ми так і не пережили «кінця історії», який проголосив американський філософ і політичний економіст Френсіс Фукуяма незадовго до падіння Берлінської стіни, але ліберальний консенсус об'єднав правлячі лівоцентристські та правоцентристські партії в Європі. Не лише маргінальні партії, а й ті, хто перебуває в мейнстрімі, та їхні виборці ставлять під сумнів або й зовсім відкидають ліберальні цінності.

Пріоритетом є «право та порядок», а не верховенство права

Новий наратив переважно стосується «національних інтересів», безпеки кордонів, захисту «наших» виробників і релігійного коріння. Глобалізація, мультикультуралізм, багатогранність та європейська інтеграція значною мірою критикуються, а права людини і права представників меншин більше не в тренді. Екологічні питання, профспілковий рух і навіть фемінізм вважаються радикальними, войовничими рухами, які варто було б ігнорувати, якщо вони не приборкані мейнстрімом.

Пріоритетом є «право та порядок», а не верховенство права. Дискусії зосереджені на тому, як підготуватися до війни, а не до миру. Політики змагаються за те, хто найголосніше кричить, а не за те, хто вміє найкраще вести перемовини. Судді й активісти громадянського суспільства, з якими ліберали колись носилися, стають ворогами держави. Чоловіки в уніформі, а часом і в сутанах, знову стають значущими фігурами.

За новими наративами слідує дії. Залізний кулак держави використовується дедалі частіше. Не лише проти людей, які діють, але й проти неурядових організацій, що намагаються їм допомогти. ЛГБТ+ спільноти та екологи – під наглядом силових структур і зазнають різноманітних утисків. Суспільні мовники, які намагаються зберегти свою незалежність, звільняються або витісняються.

І мова тут не про Китай або Росію, а про країни – члени ЄС, адже деякі з них керуються ліберальними партіями. У Польщі, де уряд очолює колишній президент Європейської ради, самопроголошений ліберал Дональд Туск, обговорюється новий закон, який може дати солдатам «дозвіл на вбивство» людей, які намагаються перетнути польсько-білоруський кордон. Не сильно втішає той факт, що попередній польський уряд був навіть гіршим.

Нові голоси

Чи не є змальована картина надто жорсткою, надто чорно-білою? Власне, ліберали з лівоцентристських і правоцентристських партій, які керували Європою після 1989 року, проповідували одне, а робили інше. Вторгнення в Ірак здійснювалося в ім'я «свободи», проте ревне прагнення до її передбачуваного економічного варіанту (особливо в Центральній і Східній Європі) призвело до безправ'я багатьох простих робітників.

Далеко не всі неліберальні політики готові сьогодні стріляти в потенційних шукачів притулку. Джорджа Мелоні є гарним прикладом, навіть попри неофашистське коріння її партії. Можна також стверджувати, що прихований расизм завжди був притаманний європейському електорату, і головна відмінність полягає в тому, що тепер ксенофоби знаходять голос через «соціальні медіа», створені в інтернеті. Відродження націоналізму та релігійної нетерпимості можуть навіть пояснити культурною амнезією лібералів.

Також не можна ігнорувати відродження імперіалістичної Росії, бо страх війни змушує людей згуртуватися й понад усе цінувати безпеку. Гібридна війна, яку провадить Росія, цілком можливо, пояснює, чому 67 відсотків поляків зараз підтримують незаконні дії на кордоні. «Відкриті кордони» мають свою ціну. А чи не імпортує з країн, які не поважають стандарти праці та безпеки, «вбиває» наших місцевих виробників? Хіба не дешева праця мігрантів підриває права місцевих робітників?

*Те, що кілька років тому
було обурливим і
неприйнятним, тепер є
новою «нормальністю»*

Це – законні аргументи і пояснення нової риторики та політики, але не можна заперечувати трансформації. Змінилися уявлення про те, що добре, а що погано, що є правда, а що брехня, що є нормальним, а що – ні. Те, що кілька років тому було обурливим і неприйнятним, тепер є новою «нормальністю». І це повертає нас до Джорджа Орвелла та його демонів.

Антиутопія майбутнього Джорджа Орвелла не лише про зловживання владою та наслідки тортур. Ця книжка також, якщо не головно, про ментальну подорож від цілісної системи цінностей до повністю відмінної. Анонімний репресивний орган «Старший Брат» у романі «1984» не просто прагне, щоб люди поводитися так, як наказують. Насправді він хоче, щоб вони думали, що війна – це мир, свобода – це рабство, незнання – сила.

Окреслюючи нові форми

Колись ми вважали, що всі люди, без винятків, повинні користуватися переліком основних прав. Сьогодні стверджується, що надання цих прав «мігрантам» загрожує добробуту, безпеці й культурі. Колись ми вважали, що люди повинні бути вільними у дотриманні своїх етнічних, сексуальних чи релігійних традицій та звичок. Сьогодні модель сім'ї затверджено, мультикультуралізм оголошено мертвим, а іслам розглядається як загроза. Колись ми вважали, що права робітників, перехід на екологічні джерела енергії й сталий розвиток є ознаками мудрості та сучасності. Сьогодні це – ідеологічні гасла, що межують із божевіллям.

Колись ми вірили, що задля досягнення чогось у взаємозалежному світі нам потрібно співпрацювати або й інтегруватися. Організацію Об'єднаних Націй ігнорують, держави – члени ЄС хочуть забрати владу у «Брюсселя». Ми були переконані, що програми роззброєння, дипломатичні зусилля й міжнародна торгівля в змозі забезпечити мир. Однак так було колись. Сьогодні відновлення гонки озброєнь, санкції і погрози стали нашою реальністю – і все це в ім'я «миру».

*Я боюся, що стратегія
нелібералів полягає в*

Люди не обов'язково дотримуються тільки однієї з цих полярних думок. Але Орвелл знайшов слово, щоб описати це явище також. «Подвійне мислення» – це

*тому, щоби, як сказав
Джордж Орвелл,
«розібрати людський
розум на частини, а
потім знову зібрати його
так, як заманеться»*

здатність утримувати в голові одночасно два суперечливих переконання і приймати обидва з них. «Подвійне мислення» часто характеризує лібералів, які піддаються неліберальній спокусі під тиском подій або вимог влади.

Хтось може стверджувати, що несуттєвий ліберальний політик все ж таки кращий, ніж переконаний неліберал. Я боюся, що стратегія нелібералів полягає в тому, щоби, як сказав Джордж Орвелл, «розібрати людський розум на частини, а потім знову зібрати його так, як заманеться». Це те, що означає нова нормальність у європейській політиці.

Партнерська публікація Social Europe і IPS-Journal

Переклад з англійської Ірини Савюк

Ян Зельонка

Ян Зельонка (Jan Zielonka) – професор політики та міжнародних відносин у Венеційському та Оксфордському університетах.
«Втрачене майбутнє, та як його повернути» [Yale University Press, 2023] – його найновіша книжка.